

Аблазов І.В.*

СТРАТЕГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ПРИ ВИБОРІ НЕВОЄННИХ ЗАСОБІВ ДОСЯГНЕННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ЦІЛЕЙ ДЕРЖАВИ

Political analysis and prognostics play the main role in the system of political gnosiology. The issue of strategic monitoring at the nonmilitary choice process is examined. To obtain optimal prognosis of the political-military situation the author propose to use the method of «SWOT-analysis».

У Воєнній доктрині України [1] наголошується на тому, що в сучасних умовах головну роль у зниженні рівня загрози національній безпеці України у воєнній сфері, запобіганні збройних конфліктів, актів агресії мають відігравати невоєнні засоби - політичні, економічні та інші.

Проблеми застосування невоєнних засобів у різних аспектах досліджують А. Каліх, О.Капто, Е. Кондаков, Дж.Най, Д.Фишер, а проблеми оцінювання та прогнозування воєнно-політичної обстановки (ВПО) – В.Богданович, В.Бочарников, Є.Горбунов, В.Косецов.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю аналізу чинників, що впливають на досягнення державою своїх воєнно-політичних цілей.

Метою статті є дослідження підходів оцінки чинників, що впливають на вибір ефективних невоєнних засобів для досягнення воєнно-політичних цілей держави.

У воєнній політиці Україна орієнтується на реалізацію принципу оборонної достатності в умовах скорочення збройних сил. Разом з тим, через своє геополітичне положення вона є об'єктом пильної уваги з боку розвинених країн щодо реалізації їхніх геополітичних та інших інтересів. Ці обставини зумовлюють необхідність пошуку несилових шляхів забезпечення воєнної безпеки України та пріоритетного розвитку таких форм і методів, які, не будучи джерелом нагнітання воєнної напруги, забезпечували б у сучасних умовах високий рівень воєнної безпеки країни й підвищення якісних параметрів систем озброєння та військової техніки. Одним із таких напрямів є, безумовно, застосування невоєнних засобів.

На формування воєнно-політичних цілей впливають дуже багато чинників. Їх взаємодія має специфічний характер для кожної держави і постійно змінюється в часі. Кожна держава має власні воєнно-політичні цілі (ВПЦ) і визначає їх в різних умовах ВПО. Для нормування ефективної стратегії воєнної безпеки необхідно максимально повно й об'єктивно оцінювати всю сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на її створення і реалізацію [2].

Визначення воєнно-політичної обстановки насамперед впливає на вибір воєнних засобів досягнення воєнно-політичних цілей держави. Проте ми розглянемо ВПО як умову, необхідну для врахування в процесі визначення невоєнних засобів досягнення ВПЦ держави.

* кандидат політичних наук, старший викладач кафедри Воєнно-дипломатичної академії

Україна визначає свої національні інтереси і пріоритети, шукає шляхи їх захисту, визначає своє місце і роль у регіоні та світі. Ефективне розв'язання цих проблем неможливе без постійного виявлення та аналізу чинників, які впливають на національну безпеку держави.

Міжнародні, політичні, правові, соціальні, суспільні норми мають надзвичайно великий вплив на досягнення воєнно-політичних цілей держави. Дії держави обмежені багатьма нормами, правилами, традиціями. Саме вони формують основні обмеження, створюють рамки для досягнення воєнно-політичних цілей держави, вихід за які сам по собі є небезпечним чинником ризику. До обмежувальних чинників належать: загальна система міжнародних відносин; прийняті державою міжнародних зобов'язання; міжнародне гуманітарне право; національне право; соціальні зобов'язання держави; суспільні норми та ін. [3].

Отже, є підстави вважати, що міжнародні, політичні, правові, соціальні, суспільні норми визначають обмеження, щодо реалізації заходів при досягненні воєнно-політичних цілей. Наявність конфліктів міждержавних інтересів, рівень напруженості міждержавних відносин – вагомі чинники, які впливають на досягнення воєнно-політичних цілей держави.

Розподіл засобів, які мають суб'єкти політики для досягнення своїх воєнно-політичних цілей держави на невоєнні і воєнні відображає мировоєнний характер історичного процесу, роздвоєння функціонування держав, суспільств і народів у ході розв'язання протилежних завдань, пов'язаних з миром або війною.

На відміну від недалекого минулого, коли основою системи воєнної безпеки виступав військовий чинник, в сучасних умовах головним у структурі даної системи, особливо України, виступають невоєнні засоби.

Невоєнні засоби – це сукупність соціальних інститутів (організацій), правових норм, духовних цінностей, інформації і технічних систем загального та спеціального призначення, яка використовується державою для дії на внутрішні і зовнішні відносини з метою зміцнення воєнної безпеки [4].

Переважає більшість авторів аналізують у своїх наукових роботах окремі невоєнні засоби. Так, наприклад, економічні засоби для економічного протиборства, інформаційні – інформаційного протиборства, політико-дипломатичні – розв'язання міжнародних правових проблем. При цьому, вони мають, переважно, практичний і прикладний характер, без наведення чіткого зв'язку між теоретичними доробками та практичними рекомендаціями. Досить поодинокими є спроби виведення на основі нормативного матеріалу, практичних та емпіричних даних поняття «невоєнні засоби» та підведення під це поняття більш чи менш вдалого теоретичного базису. Незначний відсоток авторів, даючи більш-менш сприятливе обґрунтування поняття «невоєнні засоби», вдаються до порівняльного аналізу та зіставлення цього, порівняно нового безпекового механізму, з «традиційними» воєнними засобами.

Сучасна війна є складним суспільно-політичним явищем, що входить складовою частиною в загальний політичний процес, який складається з сукупності взаємозв'язаних періодів, що характеризуються певним геополітичним масштабом (глобальним, регіональним, локальним) і використанням широкого спектру засобів досягнення тих чи інших політичних цілей.

Проте, не завжди і не всі політичні цілі можуть бути досягнуті за допомогою невоєнних засобів. Може наступити такий момент, коли для їх досягнення необхідно продовжити політику іншими засобами. Це служить причиною переходу мирної співпраці в

якісно новий стан – неозброєне протиборство, коли політика починає здійснюватися іншими, жорсткими невоєнними засобами. Воєнні засоби на цій стадії політичного процесу можуть виступати тільки як чинник гіпотетичної загрози (демонстрація сили) або мати короткострокове й обмежене використання (акції відплати). Активне застосування жорстких невоєнних засобів у поєднанні з нетрадиційними (в першу чергу з інформаційними) засобами складає головну особливість протікання нижчої фази війни в сучасних умовах. Неозброєне насильство, деформація нормальної життєдіяльності особи та досягнення політичної мети шляхом примусової зміни стану соціуму складають істотні ознаки цього періоду політичного процесу. Вирішення суспільно-політичних протиріч у даному випадку дає можливість перейти на новий рівень розвитку соціуму, хоч і за допомогою деформації нормальної життєдіяльності особи, але без використання воєнних засобів.

Вітчизняні фахівці розглядають невоєнні засоби забезпечення безпеки як, по суті все, що має в своєму розпорядженні держава за вирахуванням воєнної, а також міжнародні чинники, на які можна опертися в протидії воєнним загрозам. Але це визначення є дуже широким і не дає чіткого уявлення щодо видів невоєнних засобів.

Фахівці виділяють таку класифікацію основних невоєнних засобів: політико-дипломатичні, правові (міжнародні і внутрідержавні), економічні, фінансові, енергетичні, інформаційні (ЗМІ), ідеологічні (культурні, релігійні), інформаційні (мережні), гуманітарні, розвідувальні, громадські (неурядові).

Неможливість чи нездатність суб'єктів політики вирішувати протиріччя без застосування воєнних засобів приводить до переходу політичного процесу у вищу фазу, яка й є власне війною, оскільки саме тут застосовується збройне насильство, відбувається збройне протиборство сторін і руйнування нормальної життєдіяльності особи. В даному випадку воєнні засоби виступають у комплексі з жорсткими нетрадиційними засобами, причому перші грають роль домінуючої сили. Цей період завершується після досягнення ВПЦ і супроводжується початком мирного періоду або переходом в нижчу фазу війни, в якій політика продовжується іншими, але які вже не руйнують нормальну життєдіяльність особи воєнними засобами.

При застосуванні невоєнних засобів для досягнення ВПЦ держави необхідно обов'язково враховувати чинник військової могутності держави. Цей чинник відіграє важливу роль при демонстраційних діях та можливості безпосереднього їх застосування.

Одним з етапів алгоритму забезпечення обґрунтування невоєнних засобів для досягнення ВПЦ держави є стратегічний моніторинг ВПО, під яким слід розуміти процес збору стратегічної інформації та порівняння її характеристик з очікуваними значеннями. На цьому етапі необхідно визначити чинники, які характеризують ВПО та можуть впливати на вибір невоєнних засобів досягнення ВПЦ держави.

На нашу думку, головною вимогою до стратегічного моніторингу є те, що інформація має віддзеркалювати дійсні протиріччя воєнно-політичних і військово-економічних інтересів країн зовнішнього оточення, тенденції їх змін на стратегічному інтервалі часу. Процес відстеження дрейфу точки рівноваги зазначених інтересів має здійснюватись постійно. При цьому важливо, що зміни параметрів ситуації можуть ще не відбутися, але якщо рівновага вже порушена, то зазначені зміни обов'язково настануть.

Вадою процесу вибору невоєнних засобів досягнення ВПЦ держави є відсутність методики, що дозволила б коректно враховувати розвиток геополітичної ситуації та тенденції її змін. Зокрема це вплив світових процесів глобалізації, загрози національним інтересам, прогноз спроможності держави забезпечити сталий розвиток України, її стабільність на найближчу та віддалену перспективу.

Таким чином, дослідження чинників, що впливають на вибір невоєнних засобів досягнення ВПЦ держави, є невід'ємною складовою загального процесу стратегічного планування в цій сфері. Із здійсненням стратегічного моніторингу ВПО необхідно визначити методiku вибору невоєнних засобів для досягнення ВПЦ держави.

Необхідність удосконалення процесу стратегічного моніторингу при виборі невоєнних засобів досягнення ВПЦ держави обумовлена високим динамізмом трансформацій у ВПО у світі. Тому визначення зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на цей вибір, їхня класифікація та дослідження динаміки їх змін є необхідним етапом стратегічного моніторингу та аналізу середовища [5].

У роботах Г. Почепцова [6] викладено деякі підходи та інструменти зменшення невизначеності при здійсненні стратегічного моніторингу та аналізу сфери забезпечення національної безпеки держави. За одним із них пропонується використання ідеї комплексних адаптивних систем на основі планування різного роду можливостей адаптації, що побудовані під конкретну загрозу (ризик, виклик) або ситуацію. Існує значна ймовірність того, що сьогоднішні загрози для системи забезпечення національної безпеки держави будуть суттєво відрізнятися від загроз, які виникнуть через 10-15 років. Тому як процес розробки і удосконалення методології стратегічного планування, так і його окремі складові мають передбачати можливість адаптації до змін внутрішнього та зовнішнього середовища.

А це обумовлює необхідність визначення насамперед комплексу чинників, що впливають на досягнення ВПЦ України, тенденції їх змін у середньостроковій та довгостроковій перспективі, закономірностей щодо їхнього впливу на систему забезпечення національної безпеки України.

У процесі визначення чинників зовнішнього та внутрішнього середовища необхідно врахувати деякі особливості:

- низьку якість даних, яка є наслідком їхньої низької достовірності, точності, своєчасності та повноти, а також непередбачуваність через суб'єктивний характер знань щодо закономірностей, причинно-наслідкових залежностей та зв'язків між цими процесами;
- значну розмірність множини системи зовнішніх і внутрішніх чинників, їх високу динамку та складність причинно-наслідкових зв'язків між цими чинниками;
- недосконалість науково-методичного апарату виявлення, аналізу й оцінки дебалансуючих та стабілізуючих чинників, їх характеру, рівнів, причин виникнення, прогнозування динаміки їх змін, особливо у середньостроковій та довгостроковій перспективі;
- значну ціну для особи, суспільства та держави помилок стратегічного планування в цій сфері, зумовлених насамперед несвоєчасним виявленням та неадекватним реагуванням на реальні та потенційні загрози системи забезпечення національної безпеки держави:
- нелінійний, багатовимірний характер взаємозв'язків і взаємовпливів складових системи забезпечення національної безпеки держави та впливу на них зовнішніх і внутрішніх чинників;
- обмежені можливості безпосереднього використання досвіду з інших сфер життєдіяльності суспільства, держави, бізнесу, а також інших країн щодо створення та впровадження системи індикаторів оцінки стану та розвитку стратегічного планування забезпеченням національної безпеки держави;
- неможливість здійснення повноцінного експерименту з такою складною системою, як система забезпечення національної безпеки держави [7].

Чинники, що впливають на процес вибору невоєнних засобів досягнення ВПЦ держави, доцільно розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні це

є чинники, які впливають у цілому на досягнення ВПЦ держави, а у вузькому – тільки ті з чинників, що безпосередньо впливають на процес вибору невоєнних засобів. Перша група чинників не має чітко класифікувати чинники, щоб потім їх подолати.

Враховуючи значну динамку змін зовнішнього та внутрішнього середовища у сфері національної безпеки, необхідно забезпечити безперервність стратегічного моніторингу та аналізу із застосуванням нових інформаційних технологій, що дасть змогу своєчасно обрати необхідні невоєнні засоби досягнення ВПЦ держави. Без створення інформаційно-аналітичної системи неможливо об'єктивно й однозначно оцінити переваги, вади, продуктивність та ефективність обраних невоєнних засобів.

При здійсненні стратегічного моніторингу та аналізу внутрішнього середовища мають бути визначені також три основні категорії об'єктів; ресурси (вхідні дані), поточна стратегія (процес), якість роботи системи (вихідні дані). Останнє передбачає наявність системи критеріїв та показників, відповідної методики, за якою має здійснюватися оцінка ефективності вибору невоєнних засобів досягнення ВПЦ держави, можливість порівняння прогностичних сценаріїв, які формуються комплексною моделлю, з фактичним станом внутрішнього та зовнішнього середовища.

Особливістю процесу вибору невоєнних засобів досягнення ВПЦ держави є те, що в цьому процесі передбачено спеціальну процедуру стратегічного моніторингу та аналізу - огляду сектору безпеки, результати якого мають бути основною інформаційною базою для досягнення ВПЦ України. Але чинним законодавством не визначено механізм його здійснення, відсутня єдина методологія та підходи щодо його проведення і вибору на його основі відповідних невоєнних засобів. Виключення складає тільки сфера оборони та військового будівництва, де згідно зі статтею 9 Закону України «Про організацію оборонного планування» передбачено здійснення оборонного огляду.

Для здійснення стратегічного моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовищ часто застосовують формальні процедури SWOT-аналізу.

Щодо методики аналізу SWOT, то ця аббревіатура була запропонована професором К.Ендрюсом у 1963 році на конференції в Гарварді, присвяченій проблемам бізнес-аналітики. Спочатку SWOT-аналіз був покликаний структурувати знання про поточну ситуацію і тенденції. Однак у 1965 році четверо професорів Гарвардського університету – Леранед, Крістенсен, Ендрюс, Гут запропонували сучасну технологію використання SWOT-методу для розробки стратегії поведінки організації [8].

У загальному вигляді SWOT-аналіз не містить економічних категорій, тому нині він зарекомендував себе як зручна універсальна методологія, що використовується для розробки стратегій у найрізноманітніших областях життєдіяльності. SWOT-аналіз є обов'язковим попереднім етапом при підготовці будь-якого рівня стратегічних планів.

Дані, отримані в результаті застосування SWOT-аналізу, можуть слугувати базовими засадами для розробки стратегічних цілей, допомогти групі фахівців розробити ефективну стратегію врегулювання проблем національної безпеки.

Суть SWOT-методу стратегічного планування полягає у виокремленні чотирьох категорій: Strengths – сильні сторони; Weaknesses – слабкі сторони; Opportunities – можливості; Threats – загрози.

Результати застосування SWOT-аналізу дають змогу оцінити спроможність держави за рахунок власних невоєнних засобів реалізувати наявні можливості та протистояти загрозам, а також подолати внутрішні недоліки для досягнення ВПЦ держави.

SWOT-аналіз – вид діяльності, що залежить в основному від наявної інформації та певної частки стратегічного відчуття. Корисні відомості про стан національної безпеки

держави, необхідні для його здійснення, містяться в офіційних документах (доктринах, концепціях, стратегіях, законах, програмах, указах тощо), державних статистичних даних, вітчизняних і закордонних відкритих джерелах інформації, наукових розробках і публікаціях, заявах і висловлюваннях вищих посадових осіб держави, результатах соціологічних опитувань громадської думки населення, а також в інформації з обмеженим доступом.

SWOT-аналіз – це оцінка реального стратегічного стану держави, що показує, наскільки поточна стратегія державної політики національної безпеки відповідає її внутрішнім ресурсам і міжнародному становищу. Сильні сторони держави перетворюють деякі зовнішні можливості в реальні, збільшуючи вірогідність їхньої реалізації.

Реалізуючи певні стратегічні кроки і працюючи над слабкими сторонами, змінюючи певним чином свою стратегію державної політики національної безпеки, держава може перетворити загрози на сприятливі стратегічні альтернативи.

Як свідчать основні результати даних досліджень, аналіз воєнно-політичного середовища – це дуже важливий і складний етап стратегічного планування державної політики національної безпеки. Він вимагає уважного аналізу процесів, що відбуваються у воєнно-політичному середовищі, оцінки чинників і встановлення зв'язку між ними і сильними та слабкими сторонами системи забезпечення національної безпеки, а також можливостями і загрозами зовнішнього воєнно-політичного середовища.

Отже, SWOT-аналіз – це системний аналіз сильних і слабких сторін системи забезпечення національної безпеки держави, можливостей і загроз її зовнішнього воєнно-політичного середовища. На основі даного методу можна якісно проаналізувати вплив чинників різної природи при виборі невоєнних засобів досягнення воєнно-політичних цілей держави.

Список використаних джерел

1. Воєнна доктрина України / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2004. – 15 с. – (Бібліотека офіційних видань).
2. Косевцов В. О. Національна безпека України (теорія, реальність, прогноз) / Косевцов В. О. – К.: Сатсанга, 2000. – 80 с.
3. Бабич В. В. О новом подходе к анализу современного противоборства и некоторых других проблемах / В. В. Бабич // Военная мысль 2008. – № 3. – С. 33–42.
4. Фишер Д. Невоенные аспекты безопасности: системный подход / Фишер Д. – М.: ОАО «Издательский дом Брановского», 2005. – 287 с.
5. Стратегічне управління військово-технічним співробітництвом в інтересах застосування воєнної безпеки України / [В. М. Шемаєв, В. М. Бегма, О. М. Загорка, В. О. Косевцов]; за заг. ред. І. С. Руснака. – К.: ПНБ, НАОУ, 2005. – 228 с.
6. Почепцов Г. Г. Стратегический анализ: Стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела / Почепцов Г. Г. – К.: Дзвін, 2004. – 333 с.
7. Богданович В. Ю. Внутрішні та зовнішні фактори впливу на процес стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України / В. Ю. Богданович, А. В. Семенченко // Вісник державної служби України – 2006. – № 3. – С. 6–14.
8. Горбулін В.П. SWOT-аналіз як важливий елемент стратегічного планування національної безпеки / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський // Національна безпека: український вимір. – 2009. – № 6(25). – С.23–30.